

I. Історико-літературний процес

УДК: 821.111:82-2:282

Лілова Олена
(Подgorиця, Черногорія)

«Республіка» Ніколаса Юдала: політика як чинник літературної діяльності

У статті окреслено основні напрямки діяльності англійського ренесансного літератора та викладача Ніколаса Юдала. На прикладі його п'єси «Республіка» (1553) показано, що художня творчість тюдорівського драматурга була тісно пов'язана з політичними викликами часу. Шість років царювання на англійському престолі неповнолітнього суверена Едварда VI увійшли до пам'яті людей не так успішним проведенням реформи церкви, як негараздами, спричиненими корумпованістю органів державного управління та зубожінням населення країни. Тож, цілком логічно, що в ідейно-тематичному комплексі п'єси «Республіка», розіграної в присутності нової королеви – Марії I Тюдор, знаходить відображення запит суспільства на подолання корупції та зміцнення влади. Релігійні ж суперечності, які неминуче актуалізувалися у стосунках між прихильниками Реформації, до числа яких належав і автор п'єси, та новою владою в особі королеви, що сповідувала католицизм, у п'єсі «Республіка» тьмяніють на фоні гостроти проблем економічного та політичного характеру.

Ключові слова: Тюдори, драма, інтерлюдія, ідейно-тематичний комплекс, Реформація, католицизм.

Ніколас Юдал (Nicholas Udall) (грудень 1504(5) – грудень 1556) – англійський вчитель, перекладач, драматург, автор першої англійської комедії «Ральф Ройстер Дойстер» (*Ralph Roister Doister*, 1553(?)), був

I. Історико-літературний процес

родом зі Саутгемптона (Гемпшир). Багатим на події став для Юдала 1533 рік. Цього року як автор «ditties and interludes» він брав участь в організації урочистостей з нагоди коронації Анни Болейн, дружини Генріха VIII, підготував до друку книгу «Квіти для говоріння латиною» (Floures for Latine Spekyngge Selected and Gathered out of Terence. Translated into Englysshe), а також почав працювати шкільним вчителем в Ітоні.

А через 20 років, у 1553 році, саме Ніколасу Юдалу, послідовному прихильнику протестантизму, невдовзі після сходження на англійський престол Марії I Тюдор довелося представити на суд новоспеченої королеви п'єсу «Республіка» (Respublica). Як відомо, Марія прагнула відновити в країні католицизм і при цьому була не надто толерантною до своїх політичних опонентів (за що її і прозвали Марією Кривавою). Тож, аби вийти сухим із води, драматург мав не лише продемонструвати винахідливість і кмітливість, а й засвідчити добре розуміння поточного політичного моменту та людської психології.

Мета статі полягає в тому, щоб показати, як ідейна настанова п'єси Ніколаса Юдала передає погляди й переконання автора твору та, водночас, відбиває складний, пов'язаний зі зміною влади, момент політичного життя держави. **Об'єктом** дослідження при цьому обрано ідейно-тематичний комплекс інтерлюдії «Республіка», який розглядається в контексті політичних і релігійних суперечностей тогочасся, а **предметом** аналізу постає власне текст згаданої п'єси.

Актуальність та **наукова новизна** цієї публікації зумовлюється тим, що творчий спадок Ніколаса Юдала досі ще жодного разу не потрапляв до фокусу інтересів вітчизняних науковців. Тож очевидно є потреба введення імені цього досить відомого свого часу тюдорівського літератора і викладача до дослідницького

поля українського ренесансо-знавства. Що стосується західної науки, то в ній ім'я Юдала почали згадувати ще у 30-і роки минулого століття: спочатку у зв'язку з комедією «Ральф Ройстер Дойстер»¹, а згодом в контексті історії Оксфордського університету або історії англійської книги.² Сучасні дослідники (зокрема, Ч. Вітворт, Д. Ратледж, П. Саліван, К. Фабел, А. Юхащ-Ормсбі та ін.) у своїх наукових розвідках звертаються до його творчого доробку як до важливої та ціннісної сторінки в історії англійської тюдорівської драми.

Цікаво, що протягом життя Ніколас Юдал активно займався викладацькою діяльністю. Випускник Оксфорду, де його наставником був майбутній «архітектор» англійської Реформації Томас Кромвель, він згодом сам почав викладати низку дисциплін у цьому університеті. В Ітонській же школі для хлопчиків, яку Юдал залишив 1541 року,³ він викладав латину. Тут таки йому стала в пригоді збірка «Квіти для говоріння латиною».

Ця книга Ніколаса Юдала належить до жанру *vulgaria*, тобто являє собою своєрідну хрестоматію для учнів, що складається з коротких текстів англійською мовою для перекладу латиною. При цьому, пропоновані англомовні уривки самі є перекладами з класичних

¹ Див.: *Scheurweghs G. Nicholas Udall's Roister Doister / G. Scheurweghs – Louvain, 1939. – P. lii-liii.*

² Див.: *Emden A.B. A Biographical Register of the University of Oxford: A.D. 1501 to 1540 / A. B. Emden. – Oxford, 1974. – P. 587; Leedham-Green E. University libraries / Elizabeth Leedham-Green // The Cambridge History of the Book in Britain / Ed. by L. Hellinga and J.B. Trapp. – Vol. III, 1400–1557. – Cambridge, 1999. – P. 344.*

³ Ніколас Юдал був відсторонений від викладання за звинуваченням у мужолозтві. Уникнути смертної кари, що була в ті часи традиційним покаранням за подібний злочин, йому допомогли впливові покровителі. Існує припущення, що у цій справі Юдал став жертвою наклепу недругів-католиків. Відомо, що кількома роками потому його було призначено вікарієм, а у 1554 році він повернувся до викладання, ставши вчителем у Вестмінстерській школі.

І. Історико-літературний процес

джерел, зокрема з п'єс видатного давньоримського комедіографа Теренція. Окрім суто лінгвістичного навантаження такі тексти нерідко виконували виховну функцію та стосувалися різноманітних тем, пов'язаних як із життям школярів, так і з ширшим суспільним контекстом. Здійснивши переклад, учень мав вивчити обидва тексти напам'ять та бути в змозі декламувати, або – якщо це був текст п'єси – розігрувати, їх. На думку П. Салівана, завдячуючи подібним збіркам – *vulgaria* – до тюдорівської шкільної зали завітала справжня висока драма – «*high drama of great office*».⁴ Щоправда, дослідник вказує і на певний «підривний потенціал» («*subversive potential*»), закладений у таких текстах. Йдеться про те, що уривки з *vulgaria* надавали учням можливість вживатися в різні соціальні ролі в ході ігрового дійства, у такий спосіб підводячи їх до думки, що шляхом отримання знань людина здатна підвищити власний соціальний статус.⁵ Тож, виховані в шкільному класі впевненість у власних силах, цілеспрямованість молодого амбітного покоління так чи інакше могли нести загрозу для існуючої суспільної ієрархії.

Відомо, що Ніколас Юдал був власником прекрасної бібліотеки. Записи, які він робив у книгах, надають багатий матеріал для розмірковувань про академічну спільноту того часу, про наукові зацікавлення освітян та, зокрема, про практику обміну книжками чи перехід книжок від одного власника до іншого.⁶

⁴ *Sullivan P. Playing the Lord: Tudor "Vulgaria" and the Rehearsal of Ambition / Paul Sullivan // ELH. – Vol. 75. – No. 1 (Spring, 2008). – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2008. – P. 190.*

⁵ *Ibid.* – P. 180.

⁶ Цій темі присвячено дослідження Агнес Юхаш-Ормсбі «Книжки Ніколаса Юдала», додатком до якого є список книжок з колекції Ніколаса Юдала (Див.: *Juhász-Ormsby A. The books of Nicholas Udall / Ágnes Juhász-Ormsby // Notes and Queries (2009). – Vol. 56. Issue 4. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://nq.oxfordjournals.org.ezproxy.univ-paris3.fr/content/56/4/507.full>*

Цікаво, що до свого автографу, такого собі екс-лібрису, яким засвідчувалася приналежність книги, Юдал додавав латинський вираз «*Magnes amoris modestia*» (тобто, «Магніт скромності»), що вважається його девізом.

Свої перші книжки, які згодом увійшли до його видатної колекції, Юдал придбав протягом 1525–6 та 1527–8 навчальних років, коли викладав давньогрецьку мову і логіку в оксфордському коледжі *Corpus Christi*. Серед них були праці Апулея, Соліна, Еразма Роттердамського та ін. Важливе місце в колекції Юдала займали книжки з природознавства (приміром, «Географія» Птолемея). Очевидно вони були необхідні Юдалу в його роботі над магістерським дослідженням, яке він, вірогідно, завершив у 1534 році, після чого почав викладати ще й астрономію.⁷

Однією з перлин колекції вважається книга Еразма Роттердамського «Коментарі до Нового Заповіту» (*Annotationes in Novum Testamentum*), яка могла потрапити до рук Юдала завдячуючи Томасу Кромвелю – секретарю і найвпливовішому міністру Генріха VIII у 30-і роки XVI ст.. На думку А. Юхаш-Ормсбі, цілком вірогідно, що ця книга допомогла Юдалу в його роботі над перекладом Еразмових «Парафраз» (*Paraphrases*),⁸ за який він взявся на початку 40-их років.

Зв'язки Юдала з «отцями Реформації» простежуються також і в історії з томом Апулея, що, згодом,

⁷ Ibid.

⁸ До перекладацької спадщини Юдала належить також переклад трактату з питань Євхаристії, автором якого був Вермільйо (*Vermiglio*) – один із радикальних протестантів, представник Базельського осередку. Відомо, що Юдал не лише перекладав праці видатних реформаторів, а й присвячував їм вірші. Зокрема, латиномовні вірші на смерть Мартіна Буцера (*Martin Bucer*), а також Генріха і Чарльза Брендонів (*Henry and Charles Brandon*), синів графині Саффолк – відомої апологетки Реформації (див: *Juhász-Ormsby A.* – Op. cit.).

І. Історико-літературний процес

був подарований Юдалом Томасові Кренмеру, архієпископу Кентерберійському. Дослідники припускають, що це сталося у 1532–33 роках, вірогідно з нагоди посвячення Кренмера у сан архієпископа.⁹ Юдал і Кренмер також могли контактувати й під час підготовки та проведення церемонії коронації Анни Болейн: Юдал – як один з авторів педженту, поставленого з цієї нагоди, а Кренмер – як офіційний представник церкви.

Варто також згадати байки Езопа, трагедії Евріпіда, тексти Цицерона, Плінія Старшого, Марсіліо Фічіно, Фоми Аквінського, що входили до складу непересічної бібліотеки Юдала.

Повертаючись, до драматургічного спадку ренесансного літератора, слід зауважити, що окрім уже названої, найвідомішої, його п'єси «Ральф Ройстер Дойстер»,¹⁰ Юдала вважають автором інтерлюдії «Республіка» та двох п'єс на біблійні сюжети – «Яків і Ісав» (*Jacob and Esau*), а також «Єзекія» (*Ezechias*), текст якої не зберігся. Якщо колись і існували сумніви щодо того, хто з тюдорівських драматургів є автором трьох останніх із вищезгаданих творів, то тепер вони повністю розвіяні. На основі порівняльного співставлення метричної структури текстів п'єс «Ральф Ройстер Дойстер», «Республіка» і «Яків та Ісав» дослідники англійської ранньотюдорівської драми роблять висновок, що дві останні п'єси також належать перу Н. Юдала. Продемонстровані автором мовна дотепність та гострослів'я, а також особливості створення драматичної ситуації («the wit of the lines and the eye for dramatic situations shown in them»),¹¹ що даються взнаки у «Республіці» і у «Якові та Ісаві», споріднюють ці дві

⁹ Ibid.

¹⁰ Ця перша класична п'ятиактна комедія на англійській сцені вперше була надрукована лише у 1567 році, вже по смерті автора.

¹¹ Bradner L. A Test for Udall's Authorship / Leicester Bradner // Modern Language Notes – Vol. 42. – No. 6. – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1927. – P. 380.

п'єси з «Ройстером Дойстером». Принциповою відмінністю, втім, є те, що тематика останньої робить її суто розважальним твором.

Щодо «Єзекії», то постановка цієї п'єси відбулася вже по смерті драматурга, з нагоди візиту королеви Єлизавети I Тюдор до Кембриджа у 1564 році.¹² Спільність біблійної тематики та драматургічних прийомів у драмах «Єзекія» і «Яків та Ісав» є додатковим свідомством на користь того, що остання п'єса також належить перу Ніколаса Юдала.

П'єсу «Республіка» деякі дослідники відносять до під-жанру політичних мораліте поряд із такими драмами, як «Величність» («Magnificence») Дж. Скелтона і «Сатира на три стани» («Ane satire of the Thrie Estaitis») сера Девіда Ліндсея.¹³ Л. Кушман класифікує «Республіку» як політичне або полемічне («controversial») мораліте.¹⁴

Д. Ратледж вбачає у «Республіці» чимало спільного з ритуалами возведення у вищий статус («rituals of status elevation»)¹⁵. Йдеться, зокрема, про наявність у ігровому просторі п'єси суверена і анти-суверена, а також про пороговий стан між періодами соціального порядку і стабільності. Тобто, у п'єсі спершу відбувається

¹² The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes (1907–21). – Volume VI. The Drama to 1642. Part Two. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.bartleby.com/216/1206.html>

¹³ Див., приміром: *Whitworth Ch.* Reporting offstage events in early Tudor drama / Charles Whitworth // *Tudor theatre. “Let there be covenants...” Convention et theatre.* – Vol. 4. – Table ronde VI. – Bern: Peter Lang SA, 1998. – P. 58.

¹⁴ *Cushman L.W.* The Devil and the Vice in the English Dramatic Literature before Shakespeare / L. W. Cushman. – London: Frank class and Co. Ltd., 1970. – P. 56.

¹⁵ *Rutledge D.F.* Respublica: Rituals of Status Elevation and the Political Mythology of Mary Tudor / Douglas F. Rutledge // *Medieval & Renaissance Drama in England: An Annual Gathering of Research, Criticism and Reviews.* – 1991. – Vol. 5. – P. 59.

I. Історико-літературний процес

порушення усталеного соціального устрою, а через деякий час спостерігається його відновлення.

Від самого початку дійства Порок, уособленням якого в даному випадку постає Жадібність (також – користолюбство, в оригіналі «Avarice»), заявляє про свою гріховну природу. Приховує її він лише від супротивниці – удовиці Республіки, яка виступає в якості центрального персонажу драми і яку протягом драматичного дійства Порок намагається ошукати і підкорити собі, значною мірою покладаючись на широкий арсенал засобів введення в оману. При цьому він не полишає гри з публікою, активно застосовуючи власну риторичну обдарованість та приміряючи на себе різноманітні маски-ролі. В п'єсі Юдала спільниками Жадібності виступають Зверхність (Insolence), Тиранія (Oppression) та Підлабунство (Adulation). Разом ці пороки представляють головні аспекти та прояви корумпованості, що є індикатором державного занепаду, руйнації державного ладу. Звичайно, згідно із законами жанру, в «Республіці» завдячуючи Істині, Милосердю та богині кари Немезиді пороки буде викрито і покарано.

Як зазначається у пролозі до інтерлюдії, всі держави час від часу занепадають, та саме на королеву Марію I покладаються надії, пов'язані з відновленням державної моці.¹⁶ Нагадаємо, що по смерті Генріха VIII англійський трон посів його син Едвард VI, якому на момент коронації виповнилося лише 9 років. Тож, не дивно, що за шість років правління цього юнака суттєво послабились абсолютистська монархія та впливовість королівської влади, яких вдалося досягти двом першим королем з династії Тюдорів – діду і батькові Едварда. Від лиця неповнолітнього суверена важливі державні рішення приймалися Регентською Радою (Regency Council), яку

¹⁶ *Udall N. Respublica: an interlude for Christmas 1553 / Nicholas Udall / Ed. by W.W. Greg. – London : Oxford University Press, 1952. – P. 1-3.*

певний час очолював дядько і тезка короля Едвард Сеймур. Цей період був позначений низкою політичних скандалів, зокрема, пов'язаних зі звинуваченнями на адресу Ради у розкраданні державного майна. Часи регенства запам'яталися також значним погіршенням економічного становища, що призвело до зубожіння широких верств населення, передовсім селян. Тож цілком логічними були очікування, що Марія I зможе навести лад у суспільстві та повернути державі втрачену силу. Очевидно, що саме ці сподівання визначають ідейну спрямованість інтерлюдії Юдала, а питання релігійної політики відходять на периферію його уваги.

Цікавим у цьому контексті видається зауваження Р. Пінеаса, який використовує термін «протестантські», коли говорить про англійські п'єси післяреформаційного періоду. Таке означення науковець вважає правомірним з огляду на те, що в більшості англійських драматичних творів того часу під викриттям пороків часто-густо малося на увазі викриття пороків католицизму. Чи не єдиним виключенням з цього правила Р. Пінеас вважає «Республіку» Юдала, характеризуючи цю драму як «the only one polemical Catholic play».¹⁷ З такою характеристикою можна посперечатися, адже відсутність у п'єси Н. Юдала антикатолицького ідейного підґрунтя¹⁸ та, власне, й написання п'єси для постановки в присутності королеви-католички і її двору навряд чи надає їй католицького спрямування.

¹⁷ Pineas R. The English Morality Play as a Weapon of Religious Controversy / Rainer Pineas // Studies in English Literature, 1500-1900. – Vol. 2. – No. 2. Elizabethan and Jacobean Drama. – 1962. – P. 165.

¹⁸ Навряд чи можна вважати жалкуванням за католицизмом висловлене у четвертій сцені четвертого акту твору співчуття на адресу збіднілих священників та єпископів, що супроводжується зауваженням про те, що коли тим жилося краще, краще було і народу (див.: *Udall N.* – Op. cit. – P. 37).

I. Історико-літературний процес

Як відомо, за часів правління Марії I Тюдор (1553–58) відбувалося повернення до католицької монархії. При цьому, королева була свідомою того, що протестантизм вже пустив розлоге коріння в англійському соціумі і опозиційні сили можуть створювати небезпечні осередки непокори короні. Цим пояснюється її прагнення до контролю над якомога ширшими сферами соціального життя в країні. За висловом К. Фабела, Марія прагнула запобігти продукуванню та поширенню будь-яких смислів, що перебували поза межами монаршого впливу «dissemination of interpretative power away from the throne».¹⁹ Приміром, вона намагалася зміцнити свою владу шляхом стабілізації грошової системи,²⁰ добре усвідомлюючи зв'язок між сильною економікою та впливовістю й авторитетом влади монарха.²¹

На думку К. Фабела, погляди автора п'єси на контролюючу функцію держави йдуть у розріз зі ставленням королеви до означеної проблеми.²² Як впливає з прологу до «Республіки»,²³ Юдал висловлюється за вільну циркуляцію слів та ідей, що, на його думку, може, зокрема, піти на користь владі. Тобто, в контексті означення стосунків між владною верхівкою і соціумом драматург віддає перевагу відкритому діалогу, що включає в себе можливість існування різних інтерпретацій висловлюваних суджень, перед жорсткою регламентованістю стосунків «влада-суспільство».

¹⁹ *Fabel K.M.* Questions of Numismatic and Linguistic Signification in the Reign of Mary Tudor / Kirk M. Fabel // *Studies in English Literature, 1500–1900.* – Vol. 37. – No. 2, Tudor and Stuart Drama. – 1997. – P. 239.

²⁰ Відомо, що у спадок від свого попередника Едварда VI (роки правління 1547–53) Марія отримала державний борг розміром у 185 000 фунтів, який ставила за мету погасити (див.: *Fabel K.M.* – Op. cit. – P. 240).

²¹ *Ibid.* – P. 239.

²² *Ibid.*

²³ *Udall N.* – Op. cit. – P. 1-3.

Таким чином, у п'єсі «Республіка», що була поставлена в перший рік правління Марії I Тюдор, на перший план виходить тема наведення ладу в державі, що передбачає подолання корумпованості владних структур та покращення економічних умов існування простого люду. Симптоматично, що одним з алегоричних персонажів у п'єсі є Народ, умовами життя, скаргами та побажаннями якого вимірюються результати діяльності горе-міністрів. Що стосується релігійної проблематики, актуальність якої загострилася на початку 50-х років XVI ст. у зв'язку з приходом до влади королеви-прихильниці католицизму, то в «Республіці» Ніколаса Юдала вона не має виразного звучання. У творі лише зазначається, що англійське духовництво так само перебуває у скрутному становищі та виступає постраждалою стороною, як і інші верстви населення.

Думається, що в цілому авторові п'єси вдалося досягти задекларованої в пролозі мети: розважити аудиторію виставою, розіграною в присутності королеви, та донести до відома її Величності побажання виправити помилки і зловживання попередньої влади, що мало б сприяти зміцненню держави. Саме це, як видається, було найгострішим запитом тогочасного англійського соціуму.